

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

У статті представлено культурологічний аналіз стану та можливостей взаємодії обдарованої особистості з художньою культурою в минулому (20 років тому), сьогодні і майбутньому (через 20 років) України на основі результатів соціологічного опитування 2100 експертів: державних службовців; керівників та спеціалістів державних підприємств, обласних управлінь, установ і організацій у галузі культури, позанавчальних закладів освіти; членів творчих спілок; керівників та викладачів вищих навчальних закладів культури і мистецтва.

Експерти визначили, якою мірою та чи інша функція мистецтва реалізується в умовах художньо-творчої діяльності в різних регіонах України (на найвищому, середньому та мінімальному рівні); вказали, які сфери художньої культури (і пов'язані з нею галузі) потребують першочергової уваги і спеціалізованого підходу щодо розвитку здібностей, вмінь та навичок обдарованої особистості.

Ключові слова: обдарована особистість, культурні цінності, художня культура, функції мистецтва.

В умовах сучасного українського суспільства існує потреба виявлення основних тенденцій інтеріоризації культурних цінностей обдарованої особистості, яка містить у собі значний духовний, інтелектуальний і творчий потенціал і відіграє визначальну роль у подальшому розвитку культури.

На сьогоднішній день відсутні комплексні соціокультурні дослідження стану та можливостей взаємодії обдарованої особистості з художньою культурою в минулому, сьогодні та майбутньому України. Останнє узагальнення досвіду соціологічного вивчення функціонування мистецтва в українському суспільстві знаходимо в навчальному підручнику "Соціологія мистецтва", укладеному українським вченим О. Семашком (2005) [9].

У Росії системне дослідження культури було проведено співробітниками Державного інституту мистецтвознавства у 2009 році [10]. Закономірності сприйняття населенням художньої культури досліджували такі російські вчені, як Ю. Фохт-Бабушкін, Г. Квятковський, Б. Глотова, М. Ілле, Я. Іоскевич, І. Левшина, В. Житкова, Т. Клявіна та ін. [1; 3; 4–6; 12; 13].

У даному дослідженні у якості основного підходу до вивчення ролі і місця художньої культури в житті обдарованої особистості та можливостей інтеріоризації нею культурних цінностей обрано предметно-аксіологічний (ціннісний). Таким чином, наша дослідницька увага зосередилась на продуктах, результатах художньої діяльності, які втілилися у досягненнях культури, й можливостях їх інтеріоризації.

Мистецтво виконує в суспільстві цілий ряд функцій, одні з яких більшою мірою визначаються внутрішніми законами мистецтва, а інші – умовами його функціонування в суспільстві. В залежності від конкретних суспільно-історичних умов, ступінь їх реалізації різним. Автор провела анкетування 2100 респондентів – керівників та спеціалістів (далі – експертів), які займаються управлінням, плануванням і розвитком художньої культури в Україні: державних службовців; керівників та спеціалістів державних підприємств, обласних управлінь, установ і організацій у галузі культури; директорів і викладачів шкіл естетичного виховання, музичних шкіл, центрів культури і дозвілля молоді, музичних училищ, естрадно-циркових коледжів, музеїв та кіномереж, позашкільних закладів освіти; членів творчих спілок України; керівників та викладачів вищих навчальних закладів культури і мистецтва. Експерти визначили, якою мірою та чи інша функція мистецтва реалізується в умовах культурної і мистецької діяльності в різних регіонах України (на найвищому, середньому та мінімальному рівні). Також вони вказали на те, які сфери художньої культури (і пов'язані з нею галузі) потребують першочергової уваги і спеціалізованого підходу щодо розвитку здібностей, вмінь та навичок обдарованої особистості. Увага експертів зосередилась на визначенні існуючих проблем в мистецтві: в минулому (20 років назад), сьогодні і майбутньому (через 20 років).

Здійснене автором соціологічне дослідження дозволяє зробити наступні висновки. На думку експертів, пізнавальна та розвиваюча функції мистецтва 20 років назад в Україні реалізовувалися на достатньо високому рівні: максимальному (57,2 %) та середньому (17,09 %). Переважна більшість

респондентів визнала, що в минулому художня культура стимулювала її споживачів до пізнання оточуючої дійсності та самих себе, розширювала їх світогляд, але водночас експерти підкреслили, що в 90-ті роки ХХ століття люди не завжди мали можливість відкривати для себе справжню істину, що пояснюється ідеологічним пресингом тих часів. Митцям досить важко було отримати об'єктивну оцінку результатів власної творчості. Так, у Спільці композиторів СРСР на двох композиторів був один критик. Опитування провідних критиків п'яти творчих спілок, проведене в період перебудови, виявило низьку оцінку (2 бали) стану художньої критики в Україні [9, 80].

Серед основних недоліків критики 90-х років експерти назвали: відсутність чітких критеріїв оцінки; недостатність аргументації та висновків; діаметральну протилежність оцінок одного твору різними критиками; тенденційний підхід з позицій певної групи, "клану", що небезпечно не тільки "викривленням" реального стану речей, а й розпалюванням нових конфліктів. Не випадково, що в часи перебудови митці цінували думку своїх колег, ніж критиків.

З розвитком в Україні демократії помітно розширилися світоглядні орієнтири особистості, сформувалася критично-мистецька думка. Водночас, 72,85 % опитаних експертів вважають, що пізнавальна та розвиваючі функції мистецтва на сьогоднішній день реалізуються переважно на середньому рівні. Лише 26,2 % респондентів зазначили, що ці функції виявляються максимально. Така оцінка пояснюється тим, що спеціалісти у галузі культури і мистецтва виробили свій вітчизняний шлях пошуку істини, вищим втіленням якого є свобода творчості та прагнення до духовного зростання.

На необхідності духовного народження людини в руслі самобутньої української філософії наголошував ще Г. Сковорода. На його думку, пізнання можливе лише через людину, яка втілює у собі мікрокосм. Єдиною істиною життя є людське серце, яке виступає інструментом пізнання людиною самої себе. Особливе значення у розкритті істини український філософ відводив обдарованій особистості, яка, завдячуючи високому розуму та розвиненому образному мисленню, здатна схематично відтворювати зміст філософського знання та розуміти суть символу, який прокладає шлях до відкриття істини [11].

На сучасному етапі перед українською художньою культурою постають нові завдання, пов'язані з необхідністю: активізації пізнавальної та розвиваючої функції мистецтва; формування аргументованої та доказової критики, усунення в ній тенденційних підходів з позицій певних груп, які замовляють та оплачують критичні статті та проводять PR компанії, розкручуючи певний мистецький продукт; реалізації потреби у духовному розвитку особистості засобами художньої творчості.

60 % експертів виразили своє сподівання, що в майбутньому (через 20 років) такі функції мистецтва, як пізнання людиною самої себе та оточуючої дійсності, розширення людського світогляду будуть реалізовані на максимальному рівні.

На думку 76,19 % опитаних експертів, які мають власний досвід художньо-творчості та управлінської діяльності у галузі культури і мистецтва, моральна функція мистецтва 20 років назад в Україні реалізовувалась на максимально високому рівні. Зокрема, в 90-ті роки ХХ століття в репертуарі українських театрів переважали твори морально-етичного спрямування вітчизняних класиків та українських авторів того часу, а також розважальна зарубіжна драматургія.

У більшості театрів українська класична драматургія в діючому репертуарі становила іноді до 50 %. Серед найбільш популярних вистав: "Шельменко", "Сватання на Гончарівці" Г. Квітки-Основ'яненка; "Мамина хата" О. Карпенка; "Сільські дівчата" Л. Никоненка; "Вечір" О. Дударєва [7, 662–663].

23,05 % експертів вказали, що в 90-ті роки моральна функція мистецтва реалізовувалась на середньому рівні. На їхню думку, в цей період мистецтво залишалось досить заідеологізованим. Критерії моральності найчастіше розкривалися з позицій марксистсько-ленінської філософії. Не зважаючи на те, що в тогочасному суспільстві значна увага приділялася всебічному розвитку і вихованню особистості, існувала потреба поєднати офіційну мораль зі справжньою людською моральністю. Як зазначили експерти, 20 років назад переважали подвійні стандарти життя: в художніх образах митці не завжди втілювали ті ідеали, до яких вони дійсно прагнули.

В умовах глобалізації та полікультурної реальності перед сучасними українськими митцями стоїть завдання зберегти національну культурну спадщину, як це робили свого часу такі видатні діячі культури і мистецтва, як Т. Шевченко, П. Юркевич, С. Русова, М. Максимович та ін. На філософії серця виховувалися цілі покоління українців – людей честі, совісті, патріотів з розвинутою національною самосвідомістю.

На сьогоднішній день, як зазначає 74,29 % респондентів, моральна функція мистецтва реалізована на середньому рівні. 22,85 % експертів вказали, що ця проблема стоїть дуже гостро і вона пов'язана із падінням загального рівня моральності українського суспільства, яке, на жаль, ще не створило необхідних механізмів протистояння впливу глобалізації. Сучасне мистецтво наповнили зразки низькопробної художньої продукції, здатної задовільнити лише смаки невимогливої "масової"

публіки. Ще Дж. Дьюї вказував, що існує єдність моральних принципів і суспільної сфери життя людини [2, 8], що особливо помітно в житті сучасного покоління українців.

З метою покращення існуючого стану художньої культури важливо розвивати її інноваційні форми. Для пропаганди в світі досягнень вітчизняної культури потрібно використовувати передові технічні досягнення, зокрема сучасні комп'ютерні технології.

40,14 % експертів сподівається, що українцям в майбутньому (через 20 років) вдасться забезпечити моральність сучасного мистецтва на середньому рівні. 22,9 % опитаних переконані, що в майбутньому митцям вдасться подолати більшість існуючих в цій царині проблем й досягти максимального рівня виконання зазначеної функції. Решта 36,95 % респондентів передбачає подальше загострення існуючої проблеми і різке зниження рівня моральності мистецтва майбутнього.

Що стосується функції передачі і збереження родинних цінностей засобами мистецтва, то 57,48 % експертів вказали, що в минулому цей показник знаходився на середньому рівні, а 30,52 % – на мінімальному. За поясненнями експертів, в 90-ті роки було розпочато процес повернення в родини християнських цінностей, які споконвічно вшановувалися українським народом.

Українська демократія сприяла відродженню родинних цінностей і ресекюляризації суспільства. Однак такі тенденції, на думку експертів, спостерігалися досить нетривалий час. В умовах сучасного суспільства помітно знизився загальний рівень людської моральності, що спонукало мистецтво значною мірою усунути від виконання своєї природної функції передачі і збереження родинних цінностей. 39,91 % експертів вважає, що ця проблема на сьогоднішній день постає в художній культурі досить гостро.

53,86 % респондентів прогнозують, що через 20 років в культурі поза увагою залишаться людина й родинні цінності. Це досить тривожний показник, адже в основу українського мистецтва споконвічно були покладені високі ідеали християнської віри, звичаї та традиції українського народу. Якщо в майбутньому поза увагою митців будуть залишатися ідеали добра, справедливості, сімейні цінності, то їхня творчість буде приречена на моральне зубожіння.

Важливою функцією мистецтва є активізація творчих сил особистості, що стосується не лише творців художньої культури (художників, мистецтвознавців, критиків), але й усіх його споживачів, які також можуть надихатися і спрямовуватись на творчість. На думку 36,19 % експертів, зазначена функція мистецтва в минулому реалізовувалася на середньому рівні; 32,38 % опитаних відзначають максимальний рівень активізації творчих сил особистості, що на їхню думку мало місце в українському мистецтві 20 років назад; 31,43 % – мінімальний. Це свідчить про необхідність реалізації принципу гуманізму в мистецтві. На думку українського філософа Б. Новікова, основне питання полягає не в тому, чи є творчість, але в тому, якою є міра її практичної всезагальності. "Всі людські зусилля, устремління та помисли мають бути спрямовані на культивування та своєчасне суспільне затребування творчості у всіх членів суспільства, без найменшого винятку, її видах, формах, типах та проявах, у всіх сферах буття" [8, 6].

У 90-ті роки минулого століття творча активність у мистецтві не завжди виступала однією з позитивних перетворювальних форм соціальної дійсності, спрямованою на гуманізацію суспільних відносин та художню самодіяльність. У цей історичний період творчі сили особистості активізувалися у руслі таких неістинних, або штучних, форм мистецької діяльності, як: постмодернізм; дигітальна література та поезія у синтезі з анімацією або мультимедійним контекстом; дигітальна архітектура; перфоманс тощо.

Постмодернізм піддав сумніву існування в суспільстві чітко визначеної цінності. Багато в чому це відбулося внаслідок засилля в засобах масової інформації низькопробної художньої продукції. В умовах тотальної інформованості створюється враження швидкого засвоєння нової істини чи нової реальності. В одну мить вона ніби помножується, залишаючи лише враження, що об'єктивної реальності не існує зовсім. Як і модернізм, постмодернізм зберігає свою фрагментарність, миттєвість, бачення світу як хаосу, називаючи це "постмодерністською чуттєвістю".

Якщо в 90-ті роки великі сподівання митців покладалася на комп'ютерні технології та Інтернет, то на початку 2000-х спостерігалася розчарування у можливостях технічних засобів для художніх практик. В цей час відбувалась комерційна спроба відродити модернізм.

Як зазначили експерти, 20 років тому в Україні мав місце обмежений доступ усіх верств населення до художньої культури. Така ситуація виникла через недостатню платоспроможність споживачів мистецьких послуг та через закриття великої кількості державних культурних установ та закладів. Значно зменшилась відвідуваність кінотеатрів. Третина старшокласників міських шкіл і всі старшокласники сільських шкіл не відвідували музеї; 31,3 % жителів малих та середніх міст не ходили до театрів; 35 % не користувалися послугами бібліотек; 60,5 % не відвідували клубні установи. Лише 4,2 % вільного часу міських жителів витрачалось на відвідування культурних установ та закладів. Як зазначається в дослідженні українського вченого О. Мірошниченка, в 90-ті роки українські театри на

стаціонарі поступово втрачали свого глядача: в середньому цифра заповнення залів коливалася близько 60 %, а в східних і південних областях опускалася до 30–40 % [7, 663].

В сучасному мистецтві виникають нові проблеми, які стосуються дегуманізації мистецтва. 44,76 % експертів вказують на середній рівень активізації творчих сил особистості, 25,72 % – на максимальньо низький. На їхню думку ринкове суспільство передбачає комерційний обмін діяльностями, продуктами, споживчими вартостями. Такі тенденції проникли і у сферу мистецтва. В умовах соціалістичного суспільства хоча й існували платні культурні та мистецькі послуги, однак не спостерігалася тотальна комерціалізація культури, як це стрімко відбувається в сучасному суспільстві. Експерти зазначають, що на сьогоднішній день не всі громадяни України здатні задовольнити свої художньо-творчі потреби через високі ціни на культурні і мистецькі послуги. У багатьох батьків немає можливості сплачувати за навчання своїх обдарованих дітей в школах естетичного виховання, школах мистецтв, платних художніх гуртках та студіях мистецтв, внаслідок чого їх художньо-творчий потенціал так і залишається нерозвиненими. Звичайно, така ситуація не сприяє активізації творчих сил обдарованих дітей та молоді. Що стосується дорослих митців, то найчастіше вони змушені працювати на конкретні замовлення різних комерційних структур, що обмежує свободу їхньої творчості. Переважна більшість викладачі вищів культури і мистецтв вважають, що серйозного удару по процесу активізації творчих сил студентської молоді завдало впровадження в навчальний процес Болонської системи.

Лише 29,52 % опитаних вважають, що зазначена мистецька функція виконується максимальньо. Це обумовлено тим, що працівники закладів культури і мистецтва знаходять додаткові джерела фінансування і таким чином участь обдарованих дітей та молоді у школах естетичного виховання, школах мистецтв, у художніх гуртках та студіях мистецтв стає більш доступною, що сприяє активізації творчих сил особистості.

Експерти прогнозують, що у майбутньому спеціалістам у галузі культури і мистецтва доведеться навчитися працювати в умовах остаточної комерціалізації культури. 41,9 % вважають, що активізація творчих сил особистості засобами мистецтва буде відбуватися на максимальному рівні, 30,48 % – на середньому, а 27,62 % респондентів вказують на подальше загострення існуючої проблеми, що вимагає пошуку нових підходів у розбудові більш гуманного українського суспільства, образ якого природно віддзеркалюється у мистецтві.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок про необхідність проведення більш ефективної культурної політики України, спрямованої на інтелектуалізацію процесу інтеріоризації культурних цінностей, а також на збагачення морального та духовного потенціалу обдарованої особистості в процесі її художньо-творчого розвитку.

Використані джерела:

1. Глотов М. Б. Художественный мир российского студенчества : социологическое исследование / М. Б. Глотов. – СПб. : Политекс, 1998. – 194 с.
2. Дьюї Дж. Моральні принципи в освіті / Джон Дьюї ; пер. з англ. Мирослава Олійника. – Львів : Літопис, 2001. – 32 с.
3. Илле М. Е. Петербуржцы в театрах, на концертах и выставках. Исследование художественной жизни Санкт-Петербурга конца XX – начала XXI века / М. Е. Илле – СПб. : Норма, 2008. – 112 с.
4. Иоскевич Я. Б. Современный художественный процесс: (Методология комплексного подхода) / Я. Б. Иоскевич. – СПб. : РИИИ, 1992. – 101 с.
5. Квятковский Г. Ю. Рок-культура как объект социологического анализа : дисс. на соиск. уч. степ. канд. социолог. наук : спец. 22.00.06 "Социология культуры, духовной жизни" / Г. Ю. Квятковский ; Челябинская государственная академия культуры и искусств. – Челябинск, 2002. – 183 с.
6. Левшина И. С. Как воспринимается произведение искусства (Из опыта социологических исследований) / И. С. Левшина. – М. : Знание, 1983. – 96 с.
7. Мірошниченко О. Театр і публіка. Нариси української популярної культури / Олександр Мірошниченко. – К. : УЦКД, 1998. – 760 с.
8. Новіков Б. В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму : монографія / Борис Володимирович Новіков. – К. : ПАРАПАН, 2005. – 332 с.
9. Семашко О. М. Соціологія мистецтва : навч. посіб. / Семашко Олександр Миколайович. – Львів : Магнолія плюс, видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. – 244 с.
10. Системные исследования культуры : [сборник] / М-во культуры и массовых коммуникаций Российской Федерации, Гос. ин-т искусствознания, Отдел социологии и художественной жизни ; [редкол.: В. С. Жидков и др.]. – СПб. : Алетей, 2009. – 604 с.
11. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Григорій Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 532 с.; – Т. 2. – 576 с.

12. Социология искусства : [учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. 050400 Театроведение] / [В. Н. Дмитриевский и др.] ; отв. ред.: В. С. Жидков, Т. А. Клявина. – СПб. : Искусство-СПб, 2005 (ОАО Иван Федоров). – 477 с.

13. Фохт-Бабушкин Ю. У. Искусство в жизни молодых поколений России / Юрий Ульрихович Фохт-Бабушкин. – М. : Алтея, 2005.

Гавеля Оксана Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент

Культурологический анализ современного состояния и перспектив развития одаренной личности в контексте художественной культуры Украины

В статье представлен культурологический анализ состояния и возможностей взаимодействия одаренной личности с художественной культурой в прошлом (20 лет назад), настоящем и будущем (через 20 лет) Украины на основе результатов социологического опроса 2100 экспертов: государственных служащих; руководителей и специалистов государственных предприятий, областных управлений, учреждений и организаций в области культуры, внеучебных учреждений образования; членов творческих союзов; руководителей и преподавателей высших учебных заведений культуры и искусства.

Эксперты определили, в какой мере та или другая функция искусства реализуется в условиях художественно-творческой деятельности в разных регионах Украины (на высшем, среднем и минимальном уровне); указали, какие сферы художественной культуры (и связанные с ней области) нуждаются в первоочередном внимании и специализированном подходе относительно развития способностей, умений и навыков одаренной личности.

Ключевые слова: одаренная личность, культурные ценности, художественная культура, функции искусства.

Oksana Gavelya, Candidate of Pedagogical sciences

Cultural Analysis of Contemporary State and Perspectives of Gifted Person in the Context of Artistic Culture of Ukraine

Based on results of sociologic polling of civil servants, managers and specialists of government, regional administrations, institutions and organizations in culture extracurricular educational institutions, members of creative unions of Ukraine, managers and academics Culture and Art (experts), the author of the article was made cultural analysis and interaction of possibilities gifted person with the artistic culture in the past, present and future.

As the basic approach to the study of the role and place of culture in the lives of gifted person was selected objective-aceeologocal (value). Thus research attention has focused on outputs, results artistic activities that embodied in the achievements of culture and their possible internalization.

2100 interviewed experts identified the extent or another function of art is realized in artistic and creative activities in different regions of Ukraine (the highest, average and minimum). They also pointed out that the sphere of culture and related industries differ most acute problems requiring priority attention and specialized approach to the development of abilities and skills of gifted individuals. Attention of experts focused on identifying existing problems in the arts: in the past (20 years ago), present and future (20 years).

According to experts, cognitive and developing function of art 20 years ago in Ukraine implemented at sufficiently high level to the maximum (57,2 %) and average (17,09 %). However, respondents indicate that while the artists were quite difficult to obtain an objective assessment of the results of their own work, due to the secondary and the lack of independence of contemporary criticism.

With development of democracy in Ukraine, significantly increased ideological orientations personality, formed a critical artistic thought. However, the results of interviews with experts suggest that cognitive and developmental function of art today are implemented mainly at middle level, indicated that 72,85 %. Only 26,2 % of respondents indicated that these functions are possible.

60 % of the experts expressed the hope that in the future (20 years) is the function of art as knowledge of surrounding reality and himself, the expansion of human vision will be realized at the maximum level.

According to 76,19 % of the respondents who have personal experience of artistic and creative and management activities in the field of art and culture, the moral function of art 20 years ago in Ukraine was implemented at the highest level.

In their view, the art of this period remained very ideologized. Criteria morality often revealed from the standpoint of Marxist-Leninist philosophy. Despite the fact that in contemporary society, considerable attention was paid to the overall development and education of the individual, there was a need to combine formal ethics with real human morality.

Today, as the 74,29 % of the respondents, the moral function of art is realized average. 22,85 % of the experts pointed to the special urgency of the problem, which is associated with a fall in the general level of morality Ukrainian society, which, unfortunately, has not yet created the necessary mechanisms for conflict of globalization. Modern art filled with low-grade samples of artistic production that can meet only tastes undemanding "mass" audience.

40,14 % of the experts hoped that in the future Ukrainian (20 years later) will provide morality of contemporary art at the secondary level. 22,9 % – believe that future artists will overcome most of the existing problems in this area, and achieve the highest level of performance of this function. Other experts, representing 36,95 % of the respondents provide further exacerbation of existing problems and the sharp decline in morality art of the future.

Based on the results of the study it can be concluded about the need for more effective cultural policy in Ukraine, aimed at intellectualization process of internalization of cultural values and enrichment of moral and spiritual potential of gifted person in the process of artistic and creative development.

Key words: gifted person, cultural values, art culture, function of art.